

TERUGBLIK

ELTEN, XANTEN EN CALCAR

Verslag van de excursie van 2 mei 1992

Zoals vermeld in het verslag van de lezing van 26 februari 1992, vertelde prof. dr. P.H.D. Leupen zo boeiend over Elten, Xanten en Calcar, dat de bij die gelegenheid aangekondigde excursie van 2 mei diezelfde avond was voltekend.

Deze snelle beslissers werden niet teleurgesteld. De bus bracht ons eerst naar het Waldhotel in Elten, nauwelijks anderhalf uur van Hilversum en toch al duidelijk in het buitenland. In de bus repeteerde onze voortreffelijke reisleader, de heer Leupen, nog eens de bijzonderheden: de intrigues van Adela, de zuster van abdis Liutgardis, de banden met het Gooi en de geschiedenis van klooster en kerk. Na de koffie zagen we met eigen ogen de fraai gerestaureerde, meer dan 1000 jaar oude St. Vitus, de oer-Vitus van de Gooise Vitus-kerken, met zijn rustieke kerkhof.

Van Elten kwamen we langs Calcar in de spectaculair gerestaureerde Colonia Ulpia Traiana, even ten zuiden van Xanten. Deze burgerlijke Romeinse nederzetting beslaat een enorm oppervlak. Nijmegen, Utrecht en Maastricht moeten aanzienlijk kleiner zijn geweest in hun bloei-periode in de middeleeuwen dan deze nederzetting aan de periferie van het Romeinse rijk honderden jaren daarvoor.

In de jaren 1934-1936 werd een begin gemaakt met de opgravingen en sindsdien zijn heel wat gebouwen gerestaureerd. Opvallend zijn de ruime maten van de tempels en het amfiteater, dat aan 10.000 toeschouwers plaats bood. Het *Archeologisch Park* zoals het terrein wordt genoemd, heeft verder uitstekende maquettes van niet gerestaureerde gebouwen.

Dan naar het meer besloten Xanten met zijn fraaie St. Victor. Deze domkerk dateert uit 1263 en is gebouwd op het dubbelgraf van twee martelaren uit de Romeinse tijd, die omkwamen tijdens de vervolgingen van 361-363. Opgravingen in 1933 toonden aan dat dit geen legende betrof, het graf lag inderdaad onder de kerk.

Van buiten ziet de kerk er indrukwekkend uit. Het is de grootste kerk van Rijnland na de dom

van Keulen. Maar binnen weet de Nederlandse bezoeker – gewend als hij is aan fraai gerestaureerde middeleeuwse kerken met een sober interieur – niet wat hij ziet. Een overdaad aan oude schilderijen, wandtapijten en adembenemend houtsnijwerk. Een wonder, want rond 1860 verkeerde de kerk in zodanige financiële nood, dat het bijna afgelopen was. En in februari 1945 werd hij zwaar getroffen door oorlogsgeweld. De kunstwerken waren gelukkig tijds in veiligheid gebracht. De kerk werd weer opgebouwd dankzij samenwerking van kerkelijke en wereldlijke autoriteiten en particulieren. Een beschrijving van de kerk heeft geen zin, men raakt er in een jaar niet uitgekeken.

Ook het museum van Xanten werd bezocht. Een welverzorgd museum waar men rustig een dag kan doorbrengen.

Tot slot het laatste programmapunt: Calcar. Nu begrepen we waarom we op weg van Elten naar

Bezoekers in de arena van de Romeinse nederzetting bij Xanten. (foto: LJW)

Detail van het altaar van de Nicolaikirche in Calcar.

Xanten niet bij Calcar waren gestopt: Prof. Leupen had het beste voor het laatst bewaard!

De eerste indruk is: weer een kerk, een laatgotische hallenkerk ditmaal in een klein Hanzestadje (voor mij geassocieerd met een kerncentrale) met een saai marktplein. Wel een met middeleeuwse huizen, maar te groot en te leeg op zaterdagmiddag. De kerk dateert uit 1450 en is aan de heilige Nicolaas gewijd. Niets bereidt de toeschouwer voor op wat hij binnen te zien krijgt. Men stapt in een hallucinerende wereld van licht, kleur en vormen. Elke vierkante decimeter van de kerk lijkt versierd: beschilderde gewelven en pilaren, schilderijen, reliekschrijnen en bovenal houtsnijwerk. Prachtig versierde altaren. Het moet een waar samentreffen zijn geweest van eersterangs kunstenaars in de bloeitijd van de Hanze. Men spreekt zelfs van de *Calcar School*.

In de voortreffelijke documentatie die in de bus werd uitgereikt zat ook een stuk over Calcar met de tekst: *wij willen proberen hier een overzicht te geven van de kunstwerken*. Ik zal dat niet doen. Er is geen beginnen aan. Was de kerk van

Xanten al overweldigend, deze is nog vele keren mooier. Superlatieven zijn niet te verzinnen. Schatkamer van Nederrijnse kunst, triomf der Middeleeuwen, het benadert het maar ten dele. Een zo harmonisch geheel van zoveel topstukken is – lijkt mij – niet gemakkelijk elders te vinden. Het enige dat ik degenen die niet mee waren kan aanraden is: ga zelf kijken.

Dank aan de excursie-commissie van TVE. De organisatie was perfect, koffie en lunch voortreffelijk en de reisleiding professioneel, hoewel de professor in kwestie als conferencier ook een grote carrière tegemoet zou zijn gegaan.

L.J. Westermann

OVER 'T SPOOR (1)

Verslag van de ledenavond van 27 mei 1992

Als inleiding op een nog te verschijnen uitgave van de werkgroep Over 't Spoor van onze vereniging, werden twee lezingen georganiseerd over dit onderwerp. De eerste vond plaats op een avond in mei die zo zomers was, dat de wens om buiten te zijn zich opdrong. Niettemin waren toch 60 belangstellenden aanwezig in 'de Akker' voor een tweetal lezingen.

Cees van Aggelen ondersteunde zijn verhaal met dia's. Na introductie van een aantal historische kaarten nam hij ons mee naar de Kleine Drift (eertijds een drijfweg voor de schapen). De Lieberg zou volgens Reinboud oorspronkelijk 'Liekberg' zijn geweest, wat hij in verband bracht met de lijken die daar werden begraven. De invloed van Burg. Alberti bij de totstandkoming van de spoorlijn en die indirect tot het ontstaan van een gebied aan de andere kant van het spoor leidde, werd gememoreerd. Een aanleg overigens die mede mogelijk werd gemaakt door Onteigeningswetten die in 1851 en 1871 werden aangenomen.

Achtereenvolgens passeerden een aantal opmerkelijke bouwsels de revue, zoals: de boerderij van Nagel aan de Simon Stevinweg, het Ziekenhuis aan de Noorderweg, interieurs uit woningen aan de Zuiderweg (uit de prachtige collectie Siewers uit 1920), de bouw van de School met de Bijbel aan de Geuzenweg van meester Van Hasselt, de woningen aan de Kleine Drift gebouwd in 1884 op initiatief van Seppen, het poli-

tiebureau aan de Kleine Drift, de boerderij hoek Lijsterweg-Liebergerweg en de villa aan de Larenseweg die in 1884 voor de Waterleidingmaatschappij werd gebouwd. Kortom: een reeks van interessante verhalen, waarvoor hier geen ruimte is.

Na de pauze een lezing van Egbert Pelgrim over de industrie van Over 't Spoor. Hij begon zijn verhaal met het rechtzetten van enkele misvattingen. Zo wordt er nog al eens neergekeken op de kwaliteit van de industrie voor 1920. Ook de waardering van de beroepen die hierbij hoorden en het aanzien van de vaklieden zijn aan herijking toe. In feite stond de techniek in diverse Hilversumse industrieën op een hoog peil. Pelgrim gaf voorbeelden van een aantal innovaties op het gebied van de industriegewijze productie, die in Hilversum werden ontwikkeld, hier voor het eerst werden toegepast en daarna soms wereldwijd werden nagevolgd. Gezien in zijn tijd was de Hilversumse industrie – ook die van voor 1920 – dus modern te noemen.

De aansluiting van de spoorlijn in 1874 gaf natuurlijk ook een nieuwe impuls aan de industrie. De bestaande industrieën hadden niet voor niets jarenlang aangedrongen op een aansluiting, omdat de relatieve ligging van Hilversum steeds ongunstiger werd.

Het duurde nog even voordat de industrie zich vestigde 'over het spoor'. De aannemer Arend Houtman bouwde de Margarinefabriek aan het begin van de Hoge Laarderweg (1881), die enkele jaren later over de kop ging. Uit diezelfde tijd stamt de metaalgieterij van Tapko, later Ensink aan de Laarderweg. Die plaats had ook een relatie met de aanleg van de tramlijn (1882) die langs de fabriek liep richting Laren – Amsterdam. Die tram reed op normaalspoor, wat het mogelijk maakte om bulkgoederen via een aftakking van de spoorlijn bij de fabriek te brengen. Dat gold trouwens ook voor zijlijntjes naar de fabrieken van Jaarsma, de Veneta en de Gasfabriek, gebouwd in 1885 ter vervanging van de oude aan de Neuweg, hoek Koningstraat. Ook dit verhaal kan hier niet uitgebreid worden weergegeven. Bijvoorbeeld de geschiedenis van de Sigarenfabriek Schröder, de tabaksfabriek, de wybertjesfabriek, de Ripolin verffabriek en natuurlijk die van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek.

Maar het wordt u haarfijn uit de doeken ge-

daan in de publikatie, waar we nu toch wel erg nieuwsgierig naar worden!

Een dankwoord van voorzitter Fred Repko en een hartelijk applaus onderstreepte de waardering voor beide sprekers.

J.E.L.

OVER 'T SPOOR (2)

verslag van de ledenavond van 23 september 1992

Op die dag waren ongeveer 70 leden en belangstellenden gekomen om te luisteren naar Hans Petersen en Huub de Groot. Het was niet alleen luisteren maar ook kijken. Vooral de heer De Groot had heel wat dia's meegebracht van kerkgebouwen, die Over 't Spoor staan of stonden.

Maar eerst sprak Hans Petersen over de ontstaansgeschiedenis van het oude station en van het depot en de overwegen. Hij stelde vast dat vooral de overwegen onderbelicht zijn gebleven in de geschiedschrijving. Toch is een juiste plaatsbepaling van de overwegen voor een gemeente erg belangrijk.

Hilversum was vanaf het begin een spoorwegknooppunt met emplacement, draaischijf en met een depot voor het onderhoud en het bijvullen van de stoomlocomotieven. Er moest in dit knooppunt heel wat gerangeerd worden en de spoorbomen waren daardoor veel te lang dicht. Bij de spoorovergang bij de Liebergerweg was dat niet veel beter. Hier was zelfs een dubbele overgang omdat de spoorlijn zich daar in een Utrechtse en Amersfoortse tak had gesplitst. Deze bomen waren volgens Hans Petersen bijna altijd dicht en de toestand verbeterde pas toen in 1938 de Beatrix-tunnel werd geopend. De spreker ging nog eens het ontstaan van de spoorlijn na en memoreerde de hardnekkige tegenstand van de Oud-Katholieke gemeente tegen de daarvoor noodzakelijke onteigening.

Namens de werkgroep 'Over 't Spoor' sprak vervolgens de heer Huub de Groot over kerkgebouwen. *Sommige kerken krijgen de tijd niet om hun waarde te bewijzen* was de openingsstelling van de spreker. Neem nu de Maranathakerk, gebouwd door E.G. Middag in 1952. Dit boeiende voorbeeld van na-oorlogs bouwen werd al in 1980 afgebroken.

Overigens begon De Groot zijn lezing in Parijs

met beelden van de Madeleine, Sacré Coeur en Notre Dame. Via Breda, Zeist en Vleuten kwamen we bij Hilversum. Van alle kerken die 'over het spoor' staan of gestaan hebben werd een dia vertoond en werden bijzonderheden verteld. De ontwikkelingen in het kerkelijk leven in dit deel en de rest van Hilversum hebben wel een zeer hoog tempo. In één generatie gaan er van de acht katholieke kerken niet minder dan vijf dicht. En er komen twee moskeeën bij! Een Turkse moskee op de Geuzenweg en een moskee voor Arabische gelovigen op de Stevinweg.

Terecht kregen beide sprekers applaus en een welgemeend dankwoord van bestuurslid Cees van Aggelen.

De avond werd geopend met een zeer korte maar toch officiële ledenvergadering met maar één agendapunt: de verkiezing van een nieuwe penningmeester in het bestuur. Het bestuur had als kandidaat gesteld de heer A.J.N.M. (Guus) Lundgren, ondanks zijn Zweeds ogende naam een echte Hilversummer. Er was geen tegencandidaat aangemeld. Namens het bestuur kon het bestuurslid Bram van der Schuyt vaststellen, dat de heer Lundgren officieel was verkozen tot medebestuurslid in de functie van penningmeester.

AvdS

JAARDAG TVE IN HET TEKEN VAN HILVERSUM

Op zaterdag 26 september j.l. werd de Jaardag van de Stichting Tussen Vecht en Eem in Hilversum gehouden. Deze dag werd mede georganiseerd door *Albertus Perk*, die ook sterk betrokken was bij de invulling van het Hilversumnummer van TVE dat in september j.l. verscheen.

De Jaardag vond plaats op een schitterende en warme septemberdag. Voor de vele niet-Hilversumse deelnemers was het even zoeken voordat men de juiste ingang van het Raadhuis gevonden had. De renovatie van het Raadhuis was overduidelijk merkbaar. Voor de Burgerzaal was er een ontvangsttafel met koffie. Daar werden de deelnemers geregistreerd. Ook was het mogelijk om ter plekke foto's te kopen. Deze zouden gebruikt kunnen worden bij een fotowedstrijd.

Net op het moment van vertrek van de historische wandeling vanaf de Jonge Haan, passeerden enkele koetsen met paarden. Een leuke ambiance derhalve. Op de achtergrond, een van de VPRO-villa's, gelegen op de hoek van de Van der Lindenlaan (foto CvA).

De opening werd verricht door de burge-meester mevr. J.G. Kraaijeveld-Wouters. Zij was er trots op dat deze jaardag in de juist gerenoveerde Burgerzaal kon plaatsvinden. De voorzitter van TVE, Mr. F. Le Coultre, leidde vervolgens de (statutaire) openbare vergadering in record tempo.

Vervolgens was het woord aan de organiserende vereniging *Albertus Perk*. Door afwezigheid van de voorzitter Fred Repko, die wegens droeve omstandigheden in het buitenland verbleef, hield Jan Lamme een welkomsttoespraak, een uitstekende betoog over het belang en de invloed van de Historische Kring. De zaal was onder de indruk van het werk van de club, en niet in de laatste plaats over de groeicijfers van het ledenaantal.

Piet Timmer, de oud-voorzitter van *Albertus Perk*, leidde vervolgens de drie sprekers in. Hij deed dat op een amusante manier en kreeg de zaal mee met het verhaal en plaat van Flip de Porder, een dorpsfiguur die tot de verbeelding sprak.

De voordrachten waren afwisselend. Zo behandelde Stef Lokin in een boeiend betoog de geschiedenis van de omroep.

Mevr. Nora van der Wal, hoofd van de afdeling Groenvoorziening, hield een dia-lezing over stadsgroen en met name bomen. Zo bleek dat Hilversum, op Eindhoven na, de meeste verschillende soorten stadsbomen van Nederland kent.

De vroegere quiz-master van de AVRO Jan van Herpen nam ons met zijn verhaal mee naar de 's-Gravelandseweg en wel naar het buitenhuis van de familie J.A. Alberdingk Thijm: Heuvelrust. Onder algemene hilariteit eindigde de spreker zijn onderhoudende verhaal met een voorstel om de 's-Gravelandse weg maar te hernoemen in Alberdingk Thijm-allee.

De lunch vond plaats in de Jonge Haan. Vanuit de Jonge Haan vertrokken de verschillende excursies onder leiding van gidsen van de historische Kring. Mede door het mooie weer was het wandelen door Hilversum een genot. De deelnemers konden kiezen uit vier excursies: een bezoek aan het Omroepmuseum, twee groene wandelingen met een bezoek aan het Pinetum en de Costerustuin en een historische wandeling

Het graf van Dr Tresling, vriend en medewerker van Dr Va. Hengel. Tresling redigeerde voor Van Hengel het zeer uitgebreide boek 'De geneeskundige plaatsbeschrijving van het Gooiland' (foto: mevr. G. Engwerda-Tijhaar).

door het centrum van Hilversum.

De afsluiting vond plaats in de Lutherse kerk aan de Bergweg. Daar werd het oude orgel bepeeld door H. Zonneveld, die voorafgaand aan het concert een toelichting gaf over de kwaliteiten en mogelijkheden van het oudste orgel van Hilversum (ruim 200 jaar).

Bij het afscheid kregen alle aanwezigen een verrassingspakket met een boekje, folders en een kaartje van het Gooi van 1867.

Al met al een zeer geslaagde Open Dag, die echter wel wat meer bezoekers verdiend had!

CvA

De deelnemers aan de TVE-dag van 26 september 1992 werden uitgenodigd om foto's te maken voor een fotowedstrijd. De redactie van EP ontving enkele tientallen foto's en maakte een keuze. Door ruimtegebrek kunnen we maar één foto plaatsen. Mevr. G. Engwerda-Tijhaar ontvangt namens "Albertus Perk" een attentie voor de aardigste foto's van historisch Hilversum.

SPANDERSWOUDE

Verslag van de ledenavond van 28 oktober 1992

De voorzitter van de vereniging Leefmilieu en raadslid van Groen Links, Peter van der Linden, hield op deze oktoberavond een lezing over het Spanderswoud.

Het is een jong bos, ontstaan op zandgronden. Het Hilversumse Spanderswoud is in feite een uitbreiding geweest van het 's-Gravelandse Spanderswoud. Het verhaal dat het bos genoemd zou zijn naar een familie Spander(s), verrees Van der Linden naar het rijk de fabelen.

Tot na de tweede Wereldoorlog was het Spanderswoud een productiebos. Er werden boompjes geplant en na enige jaren werden de scheve, mislukte en kromme boompjes weggehaald. Zo hield men een bos over met rechte, evenoude en gelijksoortige bomen over. Gevolg was wel dat er een eentonig bos ontstond. Je kon er zo doorheen kijken. Er was nauwelijks onderbegroeiing. Zelfs gevallen blad werd jaarlijks weggehaald! Ook de dieren bleken in zo'n productiebos vrij kansloos. Zij hadden weinig beschutting en vluchtmogelijkheden. Door houtkap, al dan niet met toestemming, ontstonden er rond 1945 flinke uitdunningen en open plekken. Toen bestond de mogelijkheid om om te schakelen naar een meer natuurlijk bos. Toch gebeurde dit niet.

Pas enige jaren geleden werd er door de mens ingegrepen om het Spanderswoud een meer natuurlijk aanzien te geven. Zo werden omgewaaide en dode bomen met rust gelaten. Er werden rillen van stobben en stammen aangelegd. De onderbegroeiing werd gestimuleerd. Maar er werden ook open plekken aangelegd.

De veranderingen in het bosbeheer hebben hun effect. Maar wat ook belangrijk is, is dat de mens o.a. als recreant dit veranderde bosbeheer weet te waarderen.

Dit was een duidelijke en interessante lezing. Na afloop werden er vragen gesteld, met name over de aanwezige flora en fauna. De spreker gebruikte bij de lezing een overhead-projector met sheets die o.a. uit het boek "Het Spanderswoud" afkomstig waren, een boek dat voortaan op de leduurtafel ligt bij de verenigingsavonden, zodat u de aanschaf kunt overwegen.

CvA

REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING NOORD-HOLLAND

Op 31 oktober j.l. hield de Stichting Regionale Geschiedsbeoefening Noord-Holland een congres, waar vanuit verschillende invalshoeken de lokale geschiedenis werd bekeken.

Voor het morgenprogramma waren er drie sprekers uitgenodigd, terwijl er 's middags een keuze kon worden gemaakt uit drie programma's. De eerste spreker, dr D.J. Noordam, liet zien welke rol wetenschappelijk historisch onderzoek kan spelen bij lokale geschiedschrijving door 'amateurs', zoals die actief zijn in de plaatselijke historische kringen. De moderne trends in historisch onderzoek (aandacht voor de gewone man, voor sociale aspecten) maakt dat wetenschappelijke publicaties meer op het amateuronderzoek aansluiten en dit grotere diepgang kunnen geven. De tweede spreker, Henk Schoorl, vertelde hoe hij vroeger als amateur begon met onderzoek naar de geschiedenis van de kop van Noord-Holland en de waddeneilanden en door de jaren heen steeds professioneler werd. Uiteindelijk verwierf hij voor zijn werk een eredoctoraat en zal binnenkort een proefschrift publiceren. De derde spreker, tenslotte, was dr Harry Gras, provinciaal historicus voor Drente, die vertelde welke rol een provinciaal consulent voor plaatselijk historisch onderzoek en plaatselijke historische kringen kan spelen. Er zijn in Drente vele plaatselijke groepen die zich met de geschiedenis van hun eigen dorp of stad bezighouden. Als provinciaal consulent verleent hij daarbij ondersteuning. Hij liet zien dat de kwaliteit van dat onderzoek sterk varieert, van het maken van eenvoudige fotoboeken tot het verrichten van (semi)wetenschappelijk onderzoek. Bij het geven van ondersteuning (het geven van cursussen, zowel als adviezen) maakt dit niet zoveel uit: het gaat vooral om het plezier in geschiedenis.

Na de lunch waren er workshops, waarbij er gekozen kon worden uit de onderwerpen: veldnamen, gezinsreconstructies en boedelinventarissen. Bij 'boedelinventarissen' kon men leren hoe oude boedelinventarissen (lijsten van voorwerpen die in een huis werden aangetroffen) iets duidelijk kunnen maken over de materiële cultuur in een bepaalde periode. Het Meertensinsti-

tuut in Amsterdam is al enkele jaren bezig met een ambitieus project om boedelinventarissen uit verschillende steden en dorpen in de computer op te slaan (de 'Boedelbank'), zodat er gemakkelijker onderzoek naar kan worden gedaan.

De Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland, die de dag organiseerde, heeft als doel de lokale geschiedbeoefening, zoals die wordt gepleegd in de lokale historische kringen in Noord-Holland, te bevorderen. Daartoe geeft de stichting cursussen en heeft ook een consultant, mev. drs K. Bossaers in dienst, die hulp kan verlenen bij historisch onderzoek. Inlichtingen kunnen worden verkregen bij de stichting: Postbus 5212, 2000 GC Haarlem, tel. 023-318436.

EJP

SYMPOSIUM OUD-LEIDEN IN HET TEKEN VAN DE STADSVERNIEUWING

Op 7 november j.l. vond in de Waalse Kerk aan de Breestraat te Leiden een symposium plaats ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan van de historische vereniging Oud-Leiden. De Waalse Kerk dateert uit de 13e eeuw en was oorspronkelijk de kapel van het St. Catherinagasthuis om vanaf de 16e eeuw in Hervormde handen te komen. Sinds 1819 is het de plaats van de Waals Hervormde Gemeente. Een mooie ambiance derhalve voor een historisch symposium maar normaal gesproken zou het wat ver gezocht zijn om daaraan aandacht te geven in dit blad. Het thema van die dag was echter zo aantrekkelijk dat de redactie besloot er zijn licht op te steken.

Dat thema was 'de rol van de historische verenigingen in het proces van de stadsvernieuwing anno 1992'. Aktueler voor de Hilversumse situatie kon het niet.

Prof. Obbema, voorzitter van Oud-Leiden, belichtte in zijn openingswoord het onderwerp. Hij memoreerde dat zijn inmiddels bejaarde club lange tijd erg elitair was geweest en weinig leden had. Hooggeleerde heren hielden lange inleidingen voor hun uitgelezen gehoor. Het karakter van de vereniging is de laatste decennia echter sterk veranderd. Werkgroepen werden geformeerd die historische belangen gingen behartigen

en niet zelden het karakter van pressiegroepen kregen. In navolging van de landelijke tendens steeg het ledental fors en heeft juist de 2000 gepasseerd.

Het historisch onderzoek toonde ook een verschuiving. Er kwam meer aandacht voor sociaal-economische aspecten van de historie. De 'gewone man' kwam meer centraal te staan.

Door de veranderingen bij de 'natuurlijke tegenvoeter, de overheid' moest ook actie worden genomen. Het ambtelijk apparaat is sterker geworden, de politiek verzwakt. Toch zien de politici kans om samen met projectontwikkelaars in de stad te bouwen. Daarbij worden de historische belangen vaak niet voorop gesteld. In Leiden was dat vooral ongunstig voor oude kerkgebouwen, die door gebrek aan participatie met afbraak werden bedreigd.

Samen met de historische vereniging zijn er bij elkaar een tiental particuliere organisaties in Leiden actief met het behoud van historisch waardevolle bebouwing.

Drs. Ekkart, directeur van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie wijdde een beschouwing aan de eerste historische verenigingen die rond 1900 werden opgericht. Oud-Leiden was wel een van de eersten, maar werd voorafgegaan door de oprichting van Die Haghe (1890), Oud-Dordrecht (1892) en Amsteldanum (1900). Al vanaf het begin hadden de historische verenigingen een 'waakhond functie' bij het behoud van stedelijk schoon.

Prof. Frijhoff, hoogleraar der historische- en kunstwetenschappen aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam hield een interessant betoog over het historisch besef. Een vaag begrip dat verschillende gedaanten kan aannemen. Is dat opkomen voor een oud monument of de acceptatie van archaische herbouw?

Frijhoff poneerde de stelling dat historische verenigingen zich moeten bezig houden met beleid en beheer. In zijn visie betekent historisch besef: gedurfd leren spelen met het verleden. Juist waar kaalslag dreigt. Als afschrikwekkend voorbeeld noemde hij de ontwikkelingen in Brussel. Dat bracht hem op de volgende stellingen:

1. Het historisch besef is het leren omgaan met het verleden.

Het gaat niet om passieve consumptie, maar om toeëigening en toepassing van het verleden. Een historische vereniging is in feite de beheerder van het collectieve geheugen van de stad of regio. Dat geheugen is niet alleen opslag, maar ook de plaats van waaruit die kennis aktie wordt ondernomen ten dienste van de cultuur. De vereniging is een schakel in de keten verleden-heden-toekomst.

2. De historische vereniging is er niet voor het verleden maar voor de toekomst.

Nostalgie is 'onverwerkt tijdsbeheer'. De historische vereniging heeft als educatieve opdracht om de stad als tijdsruimte te laten leven. Onderwerpen als immigratie en etniciteit horen ook bij hun terrein.

3. De historische vereniging is er niet om historische zaken weg te stoppen in een museum, maar om die blijvend zichtbaar te maken.

De kaalslag van de jaren '50 en '60 en daarna markeert het ontbreken van cultuurbesef en met name hoe het oude in het nieuwe inpasbaar is. Hierbij wel de waarschuwing dat waar die inpassing gebeurt het gevaar van 'musealisering' op de loer ligt. Daar kan een vals tijdsbeeld worden opgeroepen dat weliswaar de illusie van het oude weergeeft, maar waarin de leefsfeer ontbreekt. Verder is er de neiging om middeleeuwse en 17e-eeuwse bebouwing hoger in te schatten dan die van de 19e en 20e eeuw, terwijl de laatste periode toch die van de grote verandering was.

4. Het leefbaar houden van stad of dorp betekent dat een groot deel van de bevolking bij het dynamisch patroon dient te worden betrokken.

Dat geldt ook voor allochtonen uit eigen land en uit het buitenland. Er moet minder op de gevestigde cultuur en meer op de transitio- de smeltkroeselementen worden geattendeerd.

5. Alle omgang met het verleden is selectie. De historische vereniging heeft de taak om te schiften en belangrijke elementen te bewaren.

De vereniging is zowel depot als werkplaats. Er moet worden gewaakt voor de 'administratieve verleiding' om voor eens en altijd vast te stellen wat belangrijk is om te bewaren. Ze moet geen beslissingsbevoegde instantie worden. Wel moet ze een constante discussiefactor zijn in de 'hervorming' van het heden.

Praktisch gezien betekent een en ander dat sterke en zwakke punten in de stad moeten worden geanalyseerd, dat men zich bezint op belangrijke materiële overblijfselen uit het verleden in relatie tot nieuwe objecten en dat stadsgebieden zo voorzichtig worden aangepakt dat de historie terug te vinden is.

Inleiders voor de forumdiscussie

Na de middagpauze werd het woord gevoerd door drie inleiders die in korte referaten stof voor de forumdiscussie aandroegen.

Mr. Kernkamp, voorzitter van Oud-Utrecht en oud-wethouder van Utrecht, belichtte de rol van de historische verenigingen zelf in het proces van de stadsvernieuwing. Hij gaf een aantal praktijkvoorbeelden waaruit bleek dat de positie van de historische vereniging in een grote stad moeilijk is. Hoe groter de stad, hoe anoniemer de bevolking, omdat een steeds groter deel van buiten komt. Suggestie: maak werkgroepen per stadsdeel en beperk je tot die zaken die bij dit gebied horen. Stel de grote lijn ter discussie.

Mevrouw Drs Van Rossen, burgemeester van Hellevoetsluis en oud wethouder van Leiden belichtte de rol van de historische vereniging vanuit de gemeentelijke overheid. Ze pleitte voor eigentijdse vormgeving aangepast aan bestaande maten. Ze prees Oud-Leiden voor haar verzet tegen de herbouw van het geboortehuis van Rembrandt. Geen 'Anton Pieck – architectuur', de 'ver-Efteling' van Leiden derhalve. Verder kwam ze op voor de 'leesbare stad'. Waar mogelijk in de stad door middel van plaquettes aangeven wat waar gebeurde. B.v. bij het huis waar Van Doesburg, initiator van De Stijl, werd geboren. Vanuit haar politieke achtergrond meende ze waar te nemen dat de oprichting van historische verenigingen rond 1900 iets te maken heeft met het veranderende politieke klimaat. Tot die tijd was er geen tegenstelling tussen bezitters en bestuurders. De opkomst van nieuwe groepen in de samenleving leide tot grotere belangengestellingen waarin de historische verenigingen een rol gingen spelen. Die rol moet overigens niet worden overschat als het gaat om de vormgeving van de stad. In de strijd tussen de koopman en de dominee wint vaak de koopman omdat hij de centen heeft.

Drs Hylkema, directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, belichtte tenslotte de rol van de landelijke overheid in het stedelijke vernieuwingsproces. Die rol is beperkt. Het rijk doet niet veel. Sterker nog: het is in feite een onbetrouwbare partner. Wel wordt er nu gewerkt aan inventarisatie van de bouwkunst na 1850. Het eerste overzicht van 150.000 gebouwen is bijna klaar. De selectie gebeurt op lokaal nivo. Het rijk beslist. De rol van de historische vereniging is die van het geweten van de oudheidkundige samenhang. Vooral voor nieuwkomers en minderheidsgroepen is de lokale oudheidkunde

het meest toegankelijke deel van de cultuur waar men in terecht kwam.

Door tijdgebrek moest de forumdiscussie wat worden ingekort. Nog enkele opvallende uitspraken. Bijvoorbeeld de suggestie om de 'amateurs' van de historische verenigingen door middel van cursussen in te leiden op de gang van zaken bij stadsvernieuwing. Een taak wellicht voor de consulent voor de verenigingen, die sinds kort zowel in Noord- als Zuid-Holland opereert? Mevrouw van Rossen meende ook dat dit nodig is. De historische verenigingen gebruiken vaak de verkeerde argumenten. Ze riep op om contra-deskundigheid te ontwikkelen. Probeer de taal van de bestuurders te spreken en te schrijven, adviseerde ze. Hylkema meende dat

je er in het stadsvernieuwingproces vroeg bij moet zijn om de historische faktor op te nemen in het verhaal.

Het symposium werd afgesloten met een ontvangst in de Burgerzaal van het Stadhuis van Leiden door het Gemeentebestuur. In de Breestraat nog even stilgestaan bij een gebouw van een reisbureau waarvan het ontwerp zonder twijfel geïnspireerd is door Dudok. Verbaasd over de durf die men rond 1930 moet hebben gehad om een dergelijk bouwwerk tussen zeer oude bebouwing op te nemen. Maar ook een voorbeeld voor Hilversum om te zien hoe eigentijds gebouwd kan worden rekening houdend met het bestaande. JEL

WAT ANDEREN DOEN

Uit de regionale historische bladen

Het juli-nummer van het tijdschrift van de *historische kring Loosdrecht* (jg.19, nr. 88, juli 1992) is voor het grootste deel gewijd aan de familie Ploos van Amstel. In 1636 erkende prins Frederik Hendrik een telg uit dit geslacht als edelman. Bij deze erkenning heeft een memorie tafel – een familieschilderij met het Van Amstel wapen – een belangrijke rol gespeeld. De auteur van het artikel – zelf een jonkheer Ploos van Amstel – gaat hier uitvoerig op in. En passant komen we in dit artikel de naam van de familie Ruwiel tegen, die dit maal ook in het Breukelse tijdschrift aan de orde komt.

Het september-nummer (jg.19, nr.89, september 1992) opent met een artikel over 20 jaar kringleven. Tevredenheid gaat gepaard met de overtuiging dat er nog veel te doen is. Een volgend artikel gaat over de pest-epidemieën in de 16e eeuw, waarvan ook vele ouders van jonge kinderen het slachtoffer werden. Loosdrecht ging in 1556 over tot een gestructureerde opvang en verzorging van de weeskinderen. Een ander artikel heldert de betekenis van Loosdrechtse straatnamen op. Waar de voor ons buurdorp zo kenmerkende naam Vuntus vandaan komt, blijkt niemand te weten.

Het tijdschrift van de *Historische Kring Breukelen* gaat in het juni-nummer (jg. 7, nr. 2, juni 1992) wel zeer ver in de historie terug. In de 6e en 7e eeuw lag de pagus (het landelijk district) Niftarlake, dat ongeveer de huidige Vechtstreek omvatte in het grensgebied tussen Friezen in het noorden en Franken in het zuiden. Een uitvoerig artikel gaat in op de kerstening van deze streek.

De aanleg van het Merwedekanaal is jongere geschiedenis. Het tracé werd vastgesteld in 1884. In 1892 en 1893 werd het kanaal in fasen geopend. Een artikel beschrijft hoe het kanaal grote economische gevolgen voor de mensen in en rond Breukelen had. De Vecht verloor snel aan betekenis. In het september-nummer (jg. 7, nr. 3, sept. 1992) gaat een vervolgartikel vooral in op de sociale gevolgen van de aanleg. Het kanaal werd geheel met de hand gegraven waarvoor uit het gehele land honderden arbeiders waren gerecruteerd. Velen daarvan streken met hun gezinnen metterwoon in Breukelen neer om na enige tijd weer te vertrekken. De 'gastarbeiders' van honderd jaar geleden zorgden in het rustige dorp voor de nodige sociale opschudding.

Verder in dit nummer artikelen over het ge-